

Lapok egy nagyváradi görögkatolikus püspök életrajzából¹

Dr. Iuliu Hirțea (1914–1978)

Dr. Iuliu Hirțea püspök a nagyváradi görögkatolikus közösség számára a keresztény és emberi értékek gyakorlásának példaképe, melyeket a romániai görögkatolikus egyház létezésének legnehezebb időszakában, a kommunista kormány általi betiltás idején végzett. Hogyan sikerült ennek a papnak keresztényként és lelkipásztorként élnie az életét a kommunista terrorban? Milyen családból származott, milyen tanulmányokat folytatott, milyen események és emberek befolyásolták szellemi és lelki fejlődését? A következő sorokban megkísérlünk választ adni ezekre a kérdésekre a lelkész életének bemutatásával.

Iuliu Hirțea püspök 1914. április 13-án született Venterben (Bihar megye). Román–magyar vegyes családból származott, édesapja, Teodor Hirțea vasúti munkás volt a pusztahollódi ál-

lomáson, édesanyja, Lőkös Vilma volt a község bábaasszonya.²

Iuliu Hirțea szüleinek vallásáról 1931-ben Virgil Munteanu venter pap a következőket jegyezte fel, amikor a nagyváradi teológiára való felvételére ajánlotta a fiatalembert: „Vallás: az apa görögkatolikus, az anya református volt, de Venterben a helyi görögkatolikus pap, Ioan Clintoc keresztelte meg”³. Vallásos életükről a következőket jegyezték fel: „Az apa, Teodor Hirțea a Román Vasúttárságnál dolgozik, így nem sok ideje marad arra, hogy rendszeresen látogassa a templomot, de rendszeresen jár gyónni minden évben Szent Húsvétkor. Az anyja, Lőkös Vilma, mint a közösség bábaasszonya, rendszeres templomlátogató, és gyakrabban vesz úrvacsorát. Nem tagjai

¹ Ez a tanulmány a román nyelven megjelent *Contribuții la biografia unui ierarh orădean. Episcopul dr. Iuliu Hirțea (1914–1978)* című tanulmány rövidített és kiegészített változata, amely a *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Graeco-Catholica Varadiensis* 1, 2010, 225–238. old. jelent meg. A Hirțea néven született főpap maga változtatta meg vezetéknevét, a Hirțea formát használta.

² A Bihar Megyei Levéltár (Románia) nagyváradi görögkatolikus püspökség fondja, 881-es leltári szám, 583-as dosszié, 121–122. oldal (rövidítve: SJBANR, EGCO 881, dos. 583); Marcel Știrban: *Din istoria Bisericii Române Unite (1945–1989)*, Sztatmárnémeti, 2000, 309. old.; Vasile Andercău aya: *Condamnat de ziua mamei mele împreună cu Episcopul Iuliu Hirțea și Episcopul Vasile Hossu a Vestitorul* 37. számában, 1996. június 27., 8. old. (a továbbiakban: Andercău, *Condamnat de ziua mamei mele*).

³ SJBANR, EGCO 881, 583-as dosszié, 121. lap.

egyházi kegyességi csoportoknak.” Amit még említenek róluk: „jó hírnévnek örvendenek a lakosok között, mivel barátságos emberek.”⁴

1924-től a belényesi Samuil Vulcan Gimnáziumban tanult, emellett az asszumpcionista szerzetesek által működtetett Pavelian görögkatolikus fiúinternátus öregdiákja volt. Itt nagyon jó eredményeket ért el tanulmányában. A gimnázium 1. osztályában a következőket jegyezték fel: „Hírte Iuliu, erkölcsi magatartás – nagyon jó”, 8,27-es átlaggal továbbléphet, 51 diák közül a 4. tanuló volt.⁵ Ebben az időszakban hatalmas érdeklődés ébredt benne a belényesi román oktatás által közvetített értékek iránt, Ioan Bușiția, Victor Borlan, Ioan Teiușan stb. tanároknak, valamint az asszumpcionista szerzetesek lelki nevelésének köszönhetően. Itt fedezte fel papi hivatását. Louis Barral rektor szavai e tekintetben lényegesek: „(...) egész idő alatt, amit a Krisztus Király Szemináriumban töltött Belényesben, példamutató erkölcsi magatartást tanúsított, ami a papi hivatásra való különleges elhivatottságát mutatja.”⁶ Valószínűleg az egyik példaképe éppen Louis Barral volt. A francia szerzetes kiváló poliglott volt, pedagógus, tapasztalt újságíró, a sport nagy szerelmese, és mindenekelőtt tanítványai közeli és őszinte barátja.⁷

⁴ Uo., 122. lap.

⁵ Lásd *Anuarul Liceului român unit „Samuil Vulcan” și a Școalei Primare greco-catolice din Beiuș pe anul școlar 1924-1925*, Camil Selăgian kiadása, Belényes, 1926., 17. old.

⁶ SJBANR, EGCO 881, 583-as dosszié, 96. lap.

⁷ Iosif Stoica: *Un mare prieten al românilor: profesorul Louis Barral*, a *Crisia* XXIII-1993. számában, 269. old.

1931 őszén beiratkozott a nagyváradai görögkatolikus teológiai akadémiaira,⁸ majd 1935-ben⁹ Rómába küldték, ahol a De Propaganda Fide Intézetbe járt,¹⁰ bibliai teológiára szakosodott. 1940. június 7-én védte meg *Doctrina scripturistica et textus biblicus S. Eucherii Lungdunensis* című doktori disszertációját, és summa cum laude minősítést kapott.¹¹ Itt tanította őt a jezsuita Augustin Bea, a későbbi bíboros és a Bibliai Intézet rektora, aki jelentősen hozzájárult a II. Vatikáni Zsinat dokumentumainak elkészítéséhez.¹² Ebben az időszakban ismerkedett meg Alexandru Todeával, Nicolae Purával, Silvestru Augustin Prunduș-sal¹³, Alexandru Rațiuval és Virgil Maximmal, későbbi társaival a szenvedésben, akiket szintén letartóztattak 1948 után. A római Pio Romeno Görögkatolikus Főiskola öregdiákjaként 1936. május 17-én szentelte diakónussá Valeriu Traian Frențiu püspök, a nagyváradai püspök védnöksége alatt május 7–22. között szervezett zarándoklat alkalmával, amelyen 62 zarándok vett részt az ország minden részéből¹⁴. Ugyanebben az évben,

⁸ *Șematismul Veneratului Cler al Diecezei Române Unite cu Roma de Oradea-Mare pe anul 1934*, Nagyvárad, 212. old.

⁹ Alexandru Rațiu: *Biserica furată*, Nagyvárad, [1993], 193. old. (a továbbiakban: Rațiu, *Biserica furată*).

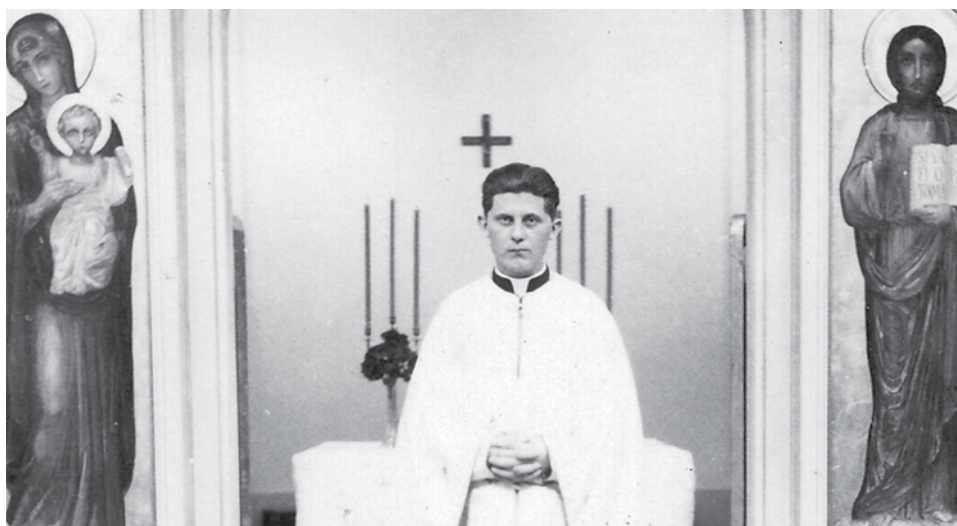
¹⁰ A római Pápai Biblikus Intézet által kiadott tanulmányi igazolásban megemlítik, hogy Hírtea 1937–1940 között folytatta szakosító tanulmányait a Szentírásból. (Lásd Narcis-Florentin Licuță: *Viața și activitatea Episcopului Iuliu Hirtea de Oradea*, Kolozsvár, 2008, 71. old. – rövidítve: Licuță, *Episcopul Iuliu Hirtea*).

¹¹ Uo.

¹² <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bbea.html> (2025. június 19.).

¹³ Știrban, i. m., 287. old.

¹⁴ *Vestitorul* 11/1936. június 1., 92. old.

Iuliu Hirtea 1937-ben, fiatal papként a római Pio Romeno Kollégium templomában
(Fotó forrása: Nagyváradi Görögkatolikus Püspökség)

1936. június 29-én Frențiu újraszenteltelte szülőfaluja templomát¹⁵, és egy évvel később, 1937. május 9-én a római Pio Romeno Kollégium kápolnájában szentelték pappá a fiatal Iuliu Hirteát¹⁶.

Doktori disszertációjának megvédése után, 1940-ben tért haza. A második bécsi döntés miatt nem tudott elhelyezkedni a nagyváradi teológiai tanzséken, ezért Belényesbe került. 1940. március 31-től 1941. február 28-ig a belényesi egyházmegyében, Gyalányban dolgozott papként¹⁷. Képességei miatt 1941. március 1-jén Valeriu Traian Frențiu püspök első püspöki titkárrá nevezte ki, és ezt a tisztséget lelkiismeretesen betöltötte 1946. február 15-éig¹⁸, amikor is a püspökséget Belényesből Nagyváradra visszahe-

lyezték. Püspökével együtt részt vett 1946. március 26-án Belényesben a Mária Kongregáció közgyűlésén, amit a helyi esperes, dr. Valeriu Hetco¹⁹ elnökletével tartottak. A belényesi időszakát lelkipásztori és kulturális szempontból is kiaknázta, főként a fiatalok körében, és műveltségével, valamint szónoki tehetségével kitűnt a belényesi értelmiségi körökben, ahová előadásokat és lelkigyakorlatokat tartani hívták meg. Vasile Andercău atya Szatmárnémetiből a következőket mondta róla: „Gazdag tudás volt birtokában minden területről, az ötletek előadásához vonzó nyelvezetet használt, különböző kulturális és vallási társaságok kérték fel, hogy tartson számukra előadásokat és lelkigyakorlatokat. Különleges ereje volt ahhoz, hogy maga köré vonzza az embereket, és magával ragadja őket azzal, ahogyan

¹⁵ Uo., 16–17/1936. augusztus 15., 128. old.

¹⁶ <https://www.egco.ro/2014/04/12/aniversareps-iuliu-hirtea-100-ani-de-la-nastere/> (19. 06. 2025).

¹⁷ *SJBANR*, EGCO 1403. leltári szám, 219. dosz-szié, 343. lap.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Dorin Valeriu Domuța, Valeriu George Domuța, *Dr. Valeriu Hetco protopop al Beiușului, Magyarláros*, 2009, 116. old.

a dolgokat elmagyarázta.” Szellemi tevékenységét a prédikációin, előadásain és különböző folyóiratokban megjelent publicisztikáin keresztül kamatoztatta.²⁰ Az *Almanahul tineretului român* című folyóirattal működött együtt, amelyet Ioan Suciu püspök gondozásában adtak ki. Az általa jegyzett cikkek, a *Noi nu murim...*, *Livia Anghel* (1926–1946)²¹ a fiatal Hírteát a görögkatolikus egyház legelismertebb szónokai és írói közé emelték, képességeit még Ioan Suciu püspök is nagyra értékelte.²²

A háború befejezése után visszatért Nagyváradra, ahol a görögkatolikus teológiai szeminárium spirituális vezetőjévé nevezték ki (1946. február 15-től 1946. március 31-ig). Ezt követően a Teológiai Akadémia Egyházjog és egyházigazgatás tanszékén lett egyetemi tanársegéd, dr. Savu Marta²³ professzor helyett. Egyetemi munkájával párhuzamosan görögkatolikus vallásánárként is dolgozott az Oltea Doamna Gimnáziumban,²⁴ a keresztény értékeket népszerűsítette.²⁵ Nagyon jó szó-

nok volt, ebben a tekintetben dr. Ioan Suciu²⁶ püspökkel vetekedett, többször meghívást kapott az Egyesült Román Ifjúsági Szövetség (ASTRU) konferenciáira.²⁷

Az 1946. augusztus 7–10. között Belényesben megtartott lelkigyakorlatokon több előadást tartott a lányoknak, Ioan Suciu püspök és Tit Liviu Chinezu lelkész mellett, akik fiúknak²⁸ tartottak előadásokat. A kommunista kormány beiktatása és az 1946-os választások meghamisítása után Iuliu Hirtea folytatta a tanítást és a lelképásztori munkát. Prédikációiban bírálta a kommunista rendszer intézkedéseit.

Ezért a nagyváradi görögkatolikus tanítóképzőben²⁹ a missziós vasárnapon³⁰ megtartott előadása után 1947-ben³¹ letartóztatta a politikai rendőrség. A Gerliczy-palotában székelő nagyváradi állambiztonságiak pincéiben 15 hónapig raboskodott, anélkül, hogy bíróság elé állították és elítélték volna. A görögkatolikus pap letartóztatása egy ördögi terv része volt, a Securitate néven megalakuló kommunista politikai rendőrség által

²⁰ Prunduș, Plaianu, *Cei 12 episcopi martiri*, 123. old.

²¹ Lásd: *Almanahul tineretului român*, Ioan Suciu püspök gondozásában, Nagyvárad, (1942), 88–93., 97–98. old.

²² Idézzük Ioan Suciu püspök véleményét Iuliu Hirtea cikkeiről: „Hírtea atya írásaiban – akárcsak beszédeiben – minden szót gondosan mérlegelt, minden mondat csiszolt, semmi sem esetleges.” (Lásd Silvestru A. Prunduș – Clemente Plaianu: *Cei 12 episcopi martiri ai Bisericii Române Unite cu Roma Greco-Catolice*, Kolozsvár, 1998, 123. old. – a továbbiakban: Prunduș–Plaianu, *Cei 12 episcopi martiri*).

²³ *SJBANR.*, EGCO, 219. dosszié, 232. lap.

²⁴ Rațiu, *Biserica furată*, 193. old.

²⁵ „Hírtea atya volt a vallásánárom az Oltea Doamna Líceumban. Művelt, nyugodt, békés ember volt. 1946–47-ben voltunk hetedikesek, diszkréten arra intett minket, hogy ne szakítsunk meg terheséget. Aztán, amikor 1977-ben

meghalt anyám, üzent, hogy sajnálja, hogy nem tudott eljönni a temetésre.” (Tanúságtétel: Leontina Sana, 2009. november 28.).

²⁶ Pr. Prof. Dr. I. M. Bota: *Omăgiu adus Arhierilor Martiri (összefoglaló)*, *Vestitorul* 35/1996. április 27., 5. old. (rövidítve: Bota, *Omăgiu*).

²⁷ Ioan M. Bota: *Istoria Bisericii universale și a Bisericii românești de la origini până în zilele noastre*, Kolozsvár, 1994, 343. old. (rövidítve: Bota, *Istoria Bisericii*).

²⁸ <http://cluj.astru.ro/istorie/> (2025. június 19.)

²⁹ Pr. Iosif Stoica, *Episcopul dr. Iuliu Hirtea (1914–1978)*, in *Vestitorul* nr. 14/27 iulie 1994, p. 2 (in cont. Stoica, *Episcopul dr. Iuliu Hirtea*).

³⁰ Pr. Iosif Stoica: *Episcopul dr. Iuliu Hirtea (1914–1978)*, *Vestitorul* 14/1994. július 27., 2. old. (rövidítve: Stoica, *Episcopul dr. Iuliu Hirtea*).

³¹ Rațiu, *Biserica furată*, 193. old.

szervezett megtorlások első hulláma, amelynek célja éppen a görögkatolikus egyházi elit – a balázsfalvi és a nagyváradai teológiai akadémiák kanonokjai vagy paptanárai³² – elleni támadás volt.

Hirțea 1949 februárjában szabadult a börtönből.³³ Szabadulása után diszkréten újra felvette a kapcsolatot a titokban tevékenykedő görögkatolikus egyházi elittel, és folytatta lelkipásztori munkáját.

A görögkatolikus egyháznak az 1948. december 1-jei, 358. számú rendelet általi betiltása után a római katolikus egyház legális maradt, így, bár a Vatikánnal kötött konkordátumot felmondták, az apostoli nuncius mint a Vatikán diplomáciai képviselője továbbra is az országban tartózkodott. Bár a bukaresti kormány igyekezett eltávolítani őt, az 1949–1950-es évek mégis döntőek voltak a görögkatolikus egyház fennmaradása szempontjából. Gerard Patrick O’Hara nuncius azon római és görögkatolikus püspökök és papok védelme érdekében munkálkodott, akiket nem börtönöztek be, de akiket a Securitate üldözött.

Iuliu Hirțea azok közé tartozott, akik kapcsolatba léptek a nunciatúrával, és annak védelme alatt maradtak.³⁴ Mivel Coriolan Tămâian³⁵ kanonok lemon-

dott a segédpüspök tisztének átvételéről, a paptanárnak Iuliu Hirțea kapta meg ezt a nagy felelősséget,³⁶ és szerepelt a Valeriu Traian Frențiu püspök által összeállított püspökjelöltek listáján.³⁷

A nunciatúrán tett látogatása során O’Hara nuncius 1949. július 28-án titokban felszentelte Nagyvárad segédpüspökévé, Nebi címzetes püspökévé.³⁸ Ő az utolsó görögkatolikus pap, akit Ioan Ploscaru és Ioan Dragomir püspökök után O’Hara nuncius püspökké szentelt. Bukarestből való visszatérése után Iuliu Hirțea a legnagyobb titoktartás mellett bizalmasan elmondta Augustin Maghiar általános helynöknek, aki Frențiu püspök letartóztatása után a nagyváradai egyházmegye élén állt, hogy püspökké szentelték őt.³⁹

A bukaresti Apostoli Nunciatura⁴⁰ irányítása alatt Hirțea püspök végezte lelkipásztori munkáját, diszkréten irányította a szabadon maradt papokat, hogy folytassák lelkipásztori küldetésüket a megmaradt görögkatolikusok híveikkel. Diszkréten kellett cselekednie, mivel követte a Securitate, és titkolni akarta, hogy püspök.⁴¹ A szekusok meg voltak győződve arról, hogy

³⁶ Știrban, i. m., 311. old.

³⁷ Stoica, *Episcopul dr. Iuliu Hirțea*, 2. old.

³⁸ <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bbea.html> (2025. 06.19.).

³⁹ Vasile Andercău atya tanúsága különösen érdekes: „Amikor visszatértem Bukarestből – mondta nekem Iuliu Hirțea püspök –, és elmondtam neki, hogy püspökké szenteltek, térdre esett, megcsókolta a kezemet, és elmondta Simeon imáját: »Most bocsásd el, Uram, szolgádat békében.«” (Lásd Vasile Andercău: *În memoria prepozitului Augustin Maghiar (1880–1951)*, *Vestitorul* 43/1996. december 27., 5. old.).

⁴⁰ Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice*, 113. old.

⁴¹ Știrban, i. m., 311. old.

³² Cristian Vasile: *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist 1945–1989. Documente și mărturii*, Iași, 2003, 32. old. (rövidítve: Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice*).

³³ Știrban, i. m., 310. old.

³⁴ Az adott csoport tagjai voltak még: Ioan Ploscaru, Ioan Bele, Dumitru Sălăjan, Dumitru Pop, Susman Ieronim, Zenovie Păclișanu, Gavril Stan. (Lásd Alexandru Rațiu: *Persecuția Bisericii Române Unite*, Nagyvárad, 1994, 98. old. – rövidítve: Rațiu, *Persecuția*).

³⁵ *Vestitorul* 22–23/1939. november 15. – december 1., 193. old.

VIRÁNYI · WEISS 2023

a püspök Gavril Stan pap, a nagyváradi szeminárium volt rektora, aki kétéves börtönbüntetése után bekapcsolódott az egyház újjászervezésébe, majd újra letartóztatták.⁴²

A nagyváradi egyházmegye vezetőjeként Hirtea püspök igyekezett tiszteletben tartani az egyház kánoni előírásait. Megszervezte a püspöki vezetői kollektívát, szem előtt tartva, hogy az egyházi munkát titokban kell végezniük. Ha egyiküket eltávolították (letartóztatás vagy halál), a következő automatikusan megkapta az egyházmegye feletti teljes rendelkezés jogát. A nagyváradi egyházmegye vezetésének folytonossága a következőképpen volt biztosítva: Vasile Andercău pap – általános helynök, majd Vasile Hossu és Augustin Egreanu.⁴³

Miközben az egyházmegyét igazgatta, és bátor apostoli munkát folytatott a hívek körében a hitehagyással fenyegetett nagycsaládos papokat megsegítendő, 1952. december 8-án Iuliu Hirteaát ismét letartóztatták.⁴⁴

Hét hónap nyomozás után, 1953. július 6-án bíróság elé állították, hét másik görögkatolikus pappal és egy egyetemi hallgató lánnyal együtt, mindannyiukat azzal vádolták, hogy gyakorolták a görögkatolikus vallást, egy olyan felekezetet, amelynek „önfeloszlátását” a rezsim az 1948. december 1-i, 358. számú rendelettel kinyilvánította. Iuliu Hirtea püspök mellett a vádlottak padján a következők ültek:

dr. Gavril Stan pap és dogmatikaprofesszor, a szeminárium korábbi rektora, dr. Virgil Maxim középiskolai tanár és a helyi görögkatolikus román ifjúság vezetője, Vasile Hossu pap és professzor (az 1990 utáni leendő püspök), Augustin Olah, a nagyváradi Szent Miklós-székesegyház plébánosa, Pascal Dumitru ferences rendi szerzetes Drágcsekéről, Vasile Andercău pap és Elisabeta Sălăjan diáklány.⁴⁵ A per során Hirtea püspök a rá jellemző tapintatával és szelídségével saját elítélésének pillanatát egy gyönyörű hitvallássá változtatta, kijelentve, hogy a görögkatolikus püspököket és papságot azért ítélték el, mert nem voltak hajlandók kompromisszumot kötni, és továbbra is teljesítették kötelességüket, annak ellenére, hogy a görögkatolikus egyházat törvényen kívül helyezték. Az a határozott és nyílt hozzáállás, amelyet Hirtea püspök és a vádlottak padján ülők tanúsítottak, megvallva ragaszkodásukat a görögkatolikus egyház tanításaihoz és értékeihez, még a kirendelt ügyvéd védőbeszédét is megtörte. Az ügyvéd ugyanis – a vád súlyának enyhítése érdekében – azt állította, hogy „a vádlott Hirtea felekezeti gyűlöletből cselekedett”. A püspök szavai a bírói tanács egyes tagjait is mélyen megindították.⁴⁶ Titkos tevékenységéért és hamis vádak alapján az 1953. július 6-i, 1306. számú ítélettel Iuliu Hirteaát 12 év börtönbüntetésre ítélték.⁴⁷

⁴² Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice*, 86–87. old.

⁴³ Pr. Vasile Andercău, *Adevăruri trăite*, Roman, 2005, 117. old. (rövidítve: Andercău, *Adevăruri trăite*).

⁴⁴ Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice*, 113. old.

⁴⁵ Pr. Vasile Andercău, *Condamnat de ziua mamei mele*, 8. old.; Elisabeta Sălăjan a „Maica Domnului” kongregáció szerzetesnővére volt, Hirtea püspök munkatársa. (Interjú Victoria Muntean asszonnyal, 2009. december 13.).

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice*, 113. old.

A Nagyváradai Katonai Törvényszék által hozott ítélete szerint az elítéltet „a Vatikán javára elkövetett hazaárulás büntetével vádolták”.⁴⁸ Ebben az időszakban az egyházmegye vezetését Augustin Egoreanu pap vette át.⁴⁹

Az összes börtönben, ahol raboskodott, Hirțea püspök a szenvedők emlékezetében igazi pap és püspök példaként maradt meg.⁵⁰ Azokat, akik a börtönben megismerték, lenyűgözte képességeivel, és főleg azzal, hogy a papi szolgálatát a legkeményebb üldöztetések és szenvedések közepette is meg tudta élni. Börtöntársai közül sokan ismét gyakorló keresztények lettek. Tizenegy év börtönt töltött le Nagyvárad, Aknavásár, Zsiláva, Pitești, Dés és Szamosújvár börtöneiben. A fogság első szakaszában Váradon osztozott a szenvedésben Vasile Andercău, Gavril Stan, Augustin Olah, Vasile Hossu és Virgil Maxim atyákkal. Ebben az időszakban betegszik meg súlyosan a tüdeje,⁵¹ és egy görögkatolikus bírósági tisztviselő közbenjárására átszállították az aknavásári börtönszatóriumba, ahol valamelyest javult az állapota.⁵² Utolsó börtöne a szamosújvári volt, ahonnan 1964-ben szabadult egy politikai fog-

lyokra vonatkozó kegyelmi rendelet révén.⁵³

A 1964-es kegyelmi rendelet visszaadta ugyan a szabadságát, de az egészséget már nem, amelyet a börtönévek tönkretettek.⁵⁴ A kommunista rezsim úgymond „rehabilitáció” ürügyén állami munkahelyet és kötelező lakhelyet írt elő neki, rendszeres jelentkezéssel a Securitaténál.⁵⁵ Szabadulása után először Anghel tanító házában lakott albérlésben.⁵⁶ Később egy váradvelencei tömbházba költözött.⁵⁷ Életének utolsó szakaszában külföldi segélyekből lakást vett a görögkatolikus szeminárium⁵⁸ közelében felépített új tömbházban.

1966 tavaszán⁵⁹ a Securitate újra megfigyelés alá vette őt és környezetét, veszélyes elemként tartva számon, mivel szabadulása után kapcsolatot keresett görögkatolikus hívekkel és a klérus tagjaival, valamint a Szentszékkal.⁶⁰

⁴⁸ Andercău, *Adevăruri trăite*, p. 124. old.

⁴⁹ Andercău, *Condamnat de ziua mamei mele*, 8. old.

⁵⁰ Știrban, i. m., 408. old.

⁵¹ Stoica, *Episcopul dr. Iuliu Hirțea*, 3. old.; A ház, ahol Hirțea püspök lakott, a Magnoliei (vált Rádl Ödön) utca 5. szám alatt volt, a római katolikus bazilika mögött, ahol gyakran részt vett szentmisén. Ugyanebben a házban lakott egy fedett besúgó, Vasile Rațiu is, akit azért helyeztek oda, hogy figyelje a püspököt. (Interjú Victoria Muntean asszonnyal, 2009. december 13.).

⁵² 1976-ban Hirțea püspök megadta lakcímét azon a kérvényen, amelyet a görögkatolikus egyház szabadságának visszaállítása érdekében nyújtottak be a többi püspökkel együtt. Az akkori lakcíme: Nagyvárad, Războieni utca 64., T/4/48. lakás, 3700. (Lásd Alexandru Todea: *Luptele mele. Un strigăt în pustiu vreme de un pătrar de veac.*, Kolozsvár, 2006, 134. old.)

⁵³ Interjú Victoria Muntean asszonnyal (2009. december 13.).

⁵⁴ Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice*, 114. old.

⁵⁵ Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice*, 113. old.

⁴⁸ Andercău, *Adevăruri trăite*, 70. old.

⁴⁹ Augustin Egoreanu atya Érkáváson (Szatmár megye) volt plébános. Hiripen született, Erdődön (Szatmár megye) lakott, főként a Szatmár, Nagykaroly és Nagybánya régiókban tevékenykedett. (Lásd Andercău, *Adevăruri trăite*, 125. old.)

⁵⁰ Andercău, *Condamnat de ziua mamei mele*, 8. old.

⁵¹ A nagyváradai és szamosújvári fogsága alatt Hirțea püspök tuberkulózisban megbetegedett. (Lásd Bota, *Omagiu*, 5. old.)

⁵² Interjú Vasile Hossu püspökkel, Aurora Sasu által készített hangfelvétel (valószínűleg 1994-ben készült).

Szigorú megfigyelés alatt tartották, a Securitate ügynökei számtalanszor behatoltak a lakásába, átkutatták azt, amikor nem volt otthon,⁶¹ majd jelenlétében is sokszor jöttek, főleg este, és egész éjszakákat töltöttek vele, hogy információkat szerezzenek a munkatársairól és a görögkatolikus egyház „felforgató” tevékenységeiről.⁶² Ez a zaklatás a Ceaușescu-korszak úgynevezett „liberalizációjában” sem szűnt meg, 1969-ben vádat is emeltek ellene, és kényszerítették, hogy válaszoljon a nyomozó hatóságok kérdéseire.⁶³

Hogy megélhetését biztosítsa, könyvelőként dolgozott a Vinalcool gyárban⁶⁴, miután tüdőbetegségéből felépült.⁶⁵ Emberi, lelki tulajdonságai révén ebben a világi környezetben is elnyerte kollégái szeretetét és tiszteletét.⁶⁶

A börtönből való szabadulás utáni, 1964–1978 közötti harmadik lelkipásztori időszaka volt Hirțea püspöknek. Annak ellenére, hogy a Securitate zaklatásai és vizsgálatai folytatódtak, sikerült továbbadnia a keresztény hit üzenetét egyházmegyéje híveinek. Ebben az időszakban tevékenysége négy fő területre összpontosult: az első a hívek és papok lelkipásztori szolgálata; a második a petíciók és beadványok készítése a kommunista államhatalomnak a görögkatolikus egyház szabadságáért; a harmadik a kapcsolattartás a nyugati

katolikus egyházzal; a negyedik pedig régi szenvedélye, a bibliai szövegek tanulmányozása és magyarázata, ezek mellett verseket is írt.

A börtönben szerzett súlyos betegségei, a tbc és a krónikus hepatitisz⁶⁷ ellenére titokban továbbra is munkálkodott a hívekért és a különféle civil munkát végző görögkatolikus papok moráljának a megőrzésért.⁶⁸ Példáan teljesítette papi kötelességeit: pásztori látogatások, a kórházi betegek látogatása, akikhez a gyógyulás reménységét⁶⁹ vitte el. Gyakran látogatta a tüdőszanatóriumban elszigetelt szenvedőket.⁷⁰ A nap vagy az éjszaka bármelyik órájának kész volt akár anyagi, akár spirituális segítséget nyújtani, amikor hívták, segítette a betegeket és a szegényeket, és látogatta az idős híveket.⁷¹

Néhány évvel az 1970-es árvíz után, mivel betegsége súlyosbodott, és nem tudott olyan gyakran utazni, mint korábban, a Szatmárnémetiben élő Andercău vikáriussal való találkozás után Coriolan Tămăian kanonokot kinevezi az egyházmegyéjét vezető testületbe. Azért tette ezt, mert úgy érezte, hogy hiányzik egy, a közelében lévő személy, akivel konzultálhatna lelkipásztori kérdésekben. E konzultációkat követően Coriolan Tămăian Iuliu Hirțea püspök egyik közeli tanácsadója lett.⁷²

Hirțea püspök, felismerve a nagyváradi görögkatolikus egyházmegye életében az illegálitás időszakában

⁶¹ Interjú Alexandru Muntean úrral (2009. december 13.).

⁶² Interjú Victoria Muntean asszonnal (2009. december 13.).

⁶³ Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice*, p. 45.

⁶⁴ Interjú Victoria Muntean asszonnal (2009. december 13.).

⁶⁵ Bota, *Omagiu*, 5. old.

⁶⁶ Rațiu, *Biserica furată*, 193. old.

⁶⁷ Pr. Gh. Mangra, *In memoriam*, in *Vestitorul Unirii* nr. 15/27 august 1994, p. 5 (röv. Mangra, *In memoriam*).

⁶⁸ Rațiu, *Biserica furată*, 194 old.

⁶⁹ Stoica, *Episcopul dr. Iuliu Hirțea*, 3. old.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Mangra, *In memoriam*, 5. old.

⁷² Andercău, *Adevăruri trăite*, 132 old.

mutatkozó hiányosságokat, más püspöktársaihoz hasonlóan számos papot szentelt fel, azért, hogy pótolja az egyházi betiltása utáni hiányukat, hozzájárulva ezzel hívei lelki életének megújulásához.⁷³ Elsődleges elfoglaltsága az volt, hogy felkutassa a papi hivatással rendelkezőket, és felkészítse őket a papi hivatás gyakorlására. Törekedett a papok számára fenntartott lelkipásztori teendők elvégzésére, és maga is részt vett vallási oktatásukban.⁷⁴ A pappá szenteléseket titokban végezte, magánházaknál, az általa felszentelt papok egyike volt Vasile Hossu, a Kolozs megyei kis hegyi településen, Nagysebesen. Ez volt az a hely is, ahol Hirtea püspök a vakációit töltötte, hiszen sokszor eljött jó barátjához, Vasile Hossuhoz, hogy felüldüljön és hogy vele tanácskozzon az egyház életének ügyeiről.⁷⁵

Nagy szeretetet tanúsított a családok, különösen a gyermekek iránt. A görögkatolikus körökben Unchiu' Iuliu (Gyula bácsi) néven ismert püspök a szent liturgiát lakásának hálószobájában vagy az általa meglátogatott hívek otthonában mutatta be. Ezek a családlátogatások alkalmat adtak arra, hogy a nagyváradi főpásztor teljesítse lelkipásztori kötelességét: a hónap első péntekén gyóntatott, majd távozásakor megáldotta a család minden tagját. A gyermekek iránti szeretete⁷⁶

a játékokban és a rájuk bízott feladatokban nyilvánult meg. Jó sakkjátékos volt. Felelősségre nevelte a gyermekeket, a nagyobbakat még azzal is megbízta, hogy vigyék el az oltáriszentiséget a betegekhez.⁷⁷ A gyermekeket román, francia és más tantárgyakból felkészítette az iskolára. A hívei iránti buzgósága és jósága következtében egy napon a Gondviseléstől jelet kapott. Amikor lakásában a Szent Liturgiát végezte, az egyik, általa használt purifikátoron vérfolt jelent meg.⁷⁸

Püspökként a többi görögkatolikus püspökkel együtt petíciókat készített, amelyek célja a görögkatolikus egyház szabadságának kivívása volt.⁷⁹ Ennek érdekében szorosán együttműködött Alexandru Todea és Ioan Ploscaru püspökökkel, akikkel gyakran találkozott Nagyváradon, Szászrégenben és Lugoson.⁸⁰ Ő volt a négy, Nicolae Ceaușescunak és a Román Kommunista Párt kongresszusának címzett memorandum aláírója, amelyek a görögkatolikus egyház vallásszabadságát és az elismert felekezetek közé való felvételét követelték.⁸¹ E kérvényező tevékenység támogatására azt kérte a papoktól, hogy tartózkodjanak bármilyen nyilvános vallási esemény szervezésétől, éppen azért,

⁷³ Uo. 130. old.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Vasile Hossu püspök nyilatkozata 1994-ben, Aurora Sas-szal készült interjú során.

⁷⁶ Élete utolsó napjaiban, amikor kórházban volt, így szólt Dumitru Mureșan atyához: „A püspök magához hívott. Kezet csókoltam. Megkérdezte: »Hogy vannak a gyerekeid?... Mondd meg nekik, hogy megáldom és átölelem őket!«” (Kéziratosszöveg Dumitru

Mureșan atya tollából, *Filotei* álnéven, Nagyvárad, 1978. július 2. – a továbbiakban: *Text manuscris-Filotei*).

⁷⁷ Interjú Alexandru Muntean úrral (2009. december 13.).

⁷⁸ Interjú Tereza Tarcea asszonnyal (2009. december 13.).

⁷⁹ Rațiu, *Persecuția*, 144. old.

⁸⁰ Interjú Victoria Muntean asszonnyal (2009. december 13.).

⁸¹ Todea, *Luptele mele...*, 42., 81–92., 128–134., 138–142. old.

hogy megóvja és védelmezze őket a kommunista hatóságok üldöztetésétől.⁸² Szintén e petíciós tevékenység keretében zajlott 1970 márciusában a találkozója Szebenben az ortodox metropolitával, Nicolae Mladinnal.⁸³ A nagyváradi püspök azt kérte tőle, hogy a görögkatolikus egyház érdekében közvetítsen, amikor a kormány visszaadja a felekezeti vallásszabadságát. Az ortodox metropolita álláspontja azonban változatlan maradt.⁸⁴

A börtönből való szabadulása után a Szentszék – akárcsak a többi püspököt, Ioan Ploscarut, Alexandru Todeát és Ioan Dragomirt – őt is meghívta, hogy vegyen részt a II. Vatikáni Zsinat ülésén, e meghívásnak azonban a kommunista hatóságok ellenállása miatt nem tudott eleget tenni.⁸⁵ Ennek ellenére kapcsolatban maradt a Nyugaton élő katolikus főpapokkal. Többször írt VI. Pál pápának (1963–1978), tájékoztatva őt arról, hogy a román görögkatolikusok továbbra is hűek a római katolikus egyházhoz, és kérte őt, járjon közbe a román kommunista állam vezetésénél,

hogyan engedélyezzék a görögkatolikus vallás gyakorlását.⁸⁶ Emil Puni, a jezsuita rendfőnök (1977–1978) nyugati látogatása során közvetítette Hirtea püspök üzenetét VI. Pál pápának, amelyben a görögkatolikus püspökök hűségüket fejezték ki a Szentszékhez, és kérték, hogy ne feledkezzenek meg a romániai görögkatolikusokról.⁸⁷

1976-ban egy, Alexandru Rațiu atyának – aki már az Amerikai Egyesült Államokban volt menekültként – címzett levélben Hirtea püspök arra kérte őt, hogy folytassa a harcot a görögkatolikus egyház szabadságáért. Ugyanebben a levélben megszólította a joliet-i egyházmegye püspökét is a következő francia nyelvű tanúságtétellel: „Nem mi vagyunk azok, akik hallgatunk. Nem mi vagyunk a Hallgatás egyháza, hanem a szabad világ egyházának tagjai az igazi Hallgatás egyháza, mivel ők nem szólnak a mi érdekekünkben”.⁸⁸ Ez a tanúságtétel a II. Vatikáni Zsinat utáni egyházi politika valóságához kapcsolódott, amikor a Római Katolikus Egyház nyitása és közeledése az Orosz Patriarchátushoz és a Román Patriarchátushoz azt eredményezte, hogy az ökumenikus párbeszéd megkerülte az illegalitásba kényszerült román és ukrán görögkatolikus egyházak ügyét. Mivel az ökumenizmus egyes római katolikus hívei hajlottak arra, hogy megfoszszák a görögkatolikus egyházakat a II. Vatikáni Zsinat nyomán elért eredményektől, több görögkatolikus püspök és teológus skeptikusan viszonyult a Szentszék és a kommunista blokk or-

⁸² Egy magánbeszélgetés során Hirtea püspök arra intette Alexandru Rațiu atyát, hogy ne szervezzen nyilvános vallási ékénységeket, mert letartóztatnák. A püspök véleménye szerint imádság, hit és remény által Isten majd megszünteti az 1948. december 1-i 358-as rendeletet. (Lásd Rațiu, *Biserica furată*, 91. old.).

⁸³ Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice*, 114. old.

⁸⁴ A két főpap közötti beszélgetés Nagyváradon zajlott le 1970. március 17-én. A forrást Prunduș atya személyes archívuma őrzi. Érdekes azonban a párbeszéd, amely a két püspök bátorságát és nyitottságát bizonyítja, még ha konszenzusra nem is jutottak. (Lásd S. A. Prunduș – C. Plaiianu: *Catholicism și ortodoxie românească. Scurt istoric al Bisericii Române Unite*, Kolozsvár, 1994, 159–160. old.)

⁸⁵ Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice*, 38. old.

⁸⁶ Uo. 114. old.

⁸⁷ Uo. 44. old.

⁸⁸ Rațiu, *Biserica furată*, 194. old.

szágaiban működő ortodox egyházak közötti közeledés folyamatához.⁸⁹

A lelkipásztori tevékenysége mellett Iuliu Hirțea püspök a tudomány embere is volt, erős tudásvágy jellemezte, minél több megismerése vágyott mind a világi tudományok, mind a vallás területéről.⁹⁰

Az időt, amelyet nem kinti tevékenységre szánt, olvasással töltötte, így gyakran még éjfél után, a késői órákban is ébren találta az éjszaka, könyv fölé hajolva. Bár kevés ideje maradt a pihenésre, a reggeli ébredés óráját soha nem halasztotta el.⁹¹ A hozzá közel állók visszaemlékeznek arra, hogy amikor otthon volt, rengeteget tanult, az íróasztalánál írt, és rendkívül rendszerető volt az írással kapcsolatban.⁹² Több modern és régi nyelvet ismert, ezek a latin, a görög, a héber, a francia, az olasz, a német, a magyar és az angol, ami megkönnyítette számára, hogy konzultáljon a neves szerzőkkel minden tudományterületen, amely gazdag könyvtárban megtalálható volt. Az a rendszeret, amely minden megnyilvánulását, minden tettet áthatotta, tetten érhető volt mind abban, ahogyan hatalmas könyvtárban a könyveket rendszerezte – nyelv, téma és szerző szerint –, mind abban, ahogyan a nagy művéhez összegyűjtött anyagot dossziékba rendezte. Ez a mű az életműve lett volna, a Szentírás új kiadása, amelyen rögtön elkezdett dolgozni, miután hazatért tanulmányai befejeztével.⁹³ Nem elégedett meg csu-

pán az oltárnál végzett szolgálattal és az iskolai katedrával, hanem – otthon, mint kiemelkedő poliglott – elkezdte a Szentírás fordítását, törekedve arra, hogy kritikai kiadást készítsen román nyelven is. Az Ószövetséggel kapcsolatos tanulmányai megalapozásához a *Vulgata*, az *Itala*, a *Septuaginta* stb.⁹⁴ szolgált forrásként. Lelkipásztori tevékenységének intenzitása miatt csak a *Bevezetés a Szentírásba*⁹⁵ című művét tudta befejezni.

Súlyosan meggyengült egészsége miatt kimerült munkaképessége is, életének utolsó két évét többnyire ágyhoz kötötten töltötte.⁹⁶ Mielőtt lelkét a Teremtő kezébe adta volna, meglátogatták Alexandru Todea és Ioan Ploscaru püspökök, valamint Emil Ritti atya. A kórházban mellette voltak azok, akik hűségesen szolgálták és segítették lelkipásztori küldetésében: Dumitru Mureșan, Gheorghe Mangra, Emil Bandici, Ioan Chișbora, Vasile Mare atyák, valamint Elisabeta Sălajan és Victoria Muntean.⁹⁷ Kilencnapos szörnyű szenvedés után, 1978. június 28-a délutánján a legkedvesebb főpásztor megrajzolta a Szent Kereszt jelét, és lelkét Isten kezébe adta.⁹⁸ Utolsó szavai ezek voltak: „Drága népem, meghalok!”⁹⁹

A legközelebbi munkatársa, Coriolan Tămâian kanonok gondoskodása révén a városi temetőben temették el, közvetlenül a Frențiu püspök által épít-

⁸⁹ Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice*, 42. old.

⁹⁰ Prunduș, Plaiianu, *Cei 12 episcopi martiri*, 123. old.

⁹¹ Uo.

⁹² Interjú Alexandru Muntean úrral (2009. december 13.).

⁹³ Prunduș, Plaiianu, *Cei 12 episcopi martiri*, 124. old.

⁹⁴ Stoica, *Episcopul dr. Iuliu Hirțea*, 3. old.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ Interjú Victoria Muntean asszonnyal (2009. december 13.).

⁹⁸ Kézirat szöveg – Filotei.

⁹⁹ Interjú Victoria Muntean asszonnyal (2009. december 13.).

tetett kápolna közelében.¹⁰⁰ A temetési szertartást,¹⁰¹ amelyen nagyon sokan részt vettek, latin rítus szerint celebrálták a Nagyváradai Római Katolikus Egyházmegye kanonokai, élükön Hosszú László általános helynökkel.¹⁰² Tiszteletük jeléül a püspökhöz közel álló papok és hívek márvány sírkövet emeltettek sírjára, amelyre egy, saját verséből származó strófát vésettek: „A keresztény történelem részese vagyok / Az igazság és kegyelem korából, amely fénybe öltöztette a földet, és testvérré tette a Halász jogara alatt.”¹⁰³

Miután a Szent Miklós-székesegyház visszakerült a Nagyváradai Görögkatolikus Püspökség tulajdonába 2007. május 10-én, Iuliu Hirțea püspök és hűséges munkatársa, Coriolan

Tămăian kanonok (1904–1990) exhumált maradványait a május 13-i Szent Liturgia után az oltár alatti kriptába helyezték,¹⁰⁴ a többi püspök és kanonok mellé. Tettei ma is visszhangra találnak végrendeletének szavaiban: „Végrendeletként a hitetlen farkasfalca számára a megbocsátást hagyom, nektek, kedveseim, pedig áldást és kövessétek tanácsaimat. Soha ne felejtsetek el, hogy jó keresztények legyetek, szeressétek hazátokat és nemzeteteket, mint önmagatokat, neveljétek gyermekeiteket szeretetben és tiszteletben, és ne feledjétek, hogy a Görögkatolikus Egyházhoz tartoztok, amelyet Péter alapított Róma alapjain.”¹⁰⁵

Silviu-Iulian Sana

(Fordította: Fried Noémi Lujza)

¹⁰⁰ Stoica, *Episcopul dr. Iuliu Hirțea*, 3. old.

¹⁰¹ Interjú Victoria Muntean asszonnyal (2009. december 13.).

¹⁰² Részletek Hirțea püspök utolsó napjairól és temetéséről megtalálhatók: Kéziratosszöveg – Filotei.

¹⁰³ Stoica, *Episcopul dr. Iuliu Hirțea*, 3. old.

¹⁰⁴ <https://www.egco.ro/2014/04/12/aniversare-ps-iuliu-hirtea-100-ani-de-la-nastere/> (2025. június 20.)

¹⁰⁵ Hirțea püspök végrendelete a *Vestitorul* 13/1994. június 27-i számában, 4. old.

